

УДК:739:246

Мироненко Тамара Іванівна
провідний зберігач сектору
декоративно-ужиткового мистецтва
науково-дослідного відділу
збереження фондів колекцій
Національного музею історії України
(Київ, Україна)

Tamara I. Myronenko
Leading Custodian,
Sector of Decorative Applied Arts,
Research Department of Preservation of Funds,
National Museum of the History of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)

**КОЛЕКЦІЯ ВАСИЛЯ ЯНИЦЬКОГО У ЗІБРАННІ ХУДОЖНЬОГО МЕТАЛУ
НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ**

**VASYL P. YANYTSKYI'S COLLECTION IN THE FUND COLLECTION OF ARTISTIC METAL OF THE
NATIONAL MUSEUM OF THE HISTORY OF UKRAINE**

Анотація

У статті розглянута колекція Василя Яницького, яка зберігається у фонді “Метал” Національного музею історії України.

Ключові слова: Національний музей історії України, В. Яницький, хрести, ікони.

Abstract

The article considers Vasyl P. Yanytskyi's collection which is kept in the fund collection “Metal” of the National Museum of the History of Ukraine.

Key words: National Museum of the History of Ukraine, Vasyl P. Yanytskyi, crosses, icons.

У зібранні художнього металу Національного музею історії України особливе місце посідає колекція Василя Петровича Яницького, що налічує 300 предметів. Перша частина цієї колекції надійшла до музею у 1954 р. (акт прийому № 825 від 27 грудня 1954 р.), друга – у 1955 р. (акт прийому № 936 від 7 жовтня 1955 р.). Її передала Олександра Павлівна Роднікова (мешкала у Києві за адресою вул. Жертв Революції, 20, кв. 6), яка у червні 1941 р. отримала цю колекцію на зберігання від лікаря В. Яницького (у другій заяві О. Роднікової датою отримання колекції вказано липень 1941 р.) перед від'їздом його на фронт. Ким доводилася О. Роднікова В. Яницькому невідомо, у документах це не зазначено. Зі слів О. Роднікової, В. Яницький, залишаючи їй на зберігання колекцію, просив, якщо він не повернеться з фронту, передати цю колекцію до музею. Тривалий час О. Роднікова зберігала колекцію, сподіваючись на повернення її власника, і тільки у 1954–1955 рр. передала її до музею.

У заяві про передачу предметів за актом № 825 від 27 грудня 1954 р. зазначено, що О. Роднікова передає колекцію хрестів та інших старовинних речей, залишених їй на зберігання лікарем Василем Петровичем Яницьким у червні 1941 р. Відтоді вона нічого про лікаря не знає і вважає, що він загинув на війні, й тому просить прийняти його колекцію до музею. До заяви та акта прийому була долучена невелика фотографія В. Яницького (рис. 1).

У списку акта передачі від 27 грудня 1954 р. було 128 предметів, закріплених на шести планшетах. Переважно це були культові предмети (хрести та іконки), а також три дукача, чотири медалі, шість візантійських монет, два єгипетських ушебті та два скарабея, підвіска, каменя із зображенням лева та дерев'яне кліше.

Майже через рік, у жовтні 1955 р., до музею було передано ще 172 предмети: 152 монети, дев'ять іконок, хрест, металеве кліше, шість медалей, медальйон, срібну вазочку та “мініатюрний бюст Наполеона з бляшки”, як записано у списку передачі.

Передані речі виготовлені з різного матеріалу: мідного сплаву, срібла, емалі, фініфті, каменю, дерева, кістки, рогу, шкіри, скла, паперу.

Із 300 предметів, що надійшли до музею, 88 було зараховані до фондової групи “Метал”: 84 предмети із першої партії надходження та чотири предмети – з другої.

До фонду “Метал” також увійшли речі, виготовлені не з металу. Ймовірно, було вирішено якомога повніше зберегти колекцію В. Яницького, до якої входять вироби із металу, фініфті, каменю, кістки, рогу, дерева та паперу, що охоплюють значний хронологічний період від XI–XII ст. до початку XX ст. Проте три предмети з дерева були записані до фонду “Етнографія”, один предмет із кістки – до фонду “Різне”, 29 виробів зі срібла – до “Дорогоцінні метали”. Інші предмети були зараховані до груп зберігання “Нумізматика” та “Медалі”.

Перша частина предметів була записана до інвентарної книги “Метал” у квітні – серпні 1955 р. під інвентарними номерами Мт–761а – Мт–844. Номери Мт–762 та Мт–763 в інвентарній книзі помилково датовані липнем 1954 р. Друга частина предметів була записана у січні 1958 р. за номерами Мт–1138 – Мт–1141.

За винятком однієї побутової прикраси – медальйону, всі речі культові: хрести, іконки, кліше та фрагмент культового

предмету. За технікою виконання більше половини цих речей належать до дрібної металевої пластики.

Медальйон (Мт–1138, рис. 2) із другої частини надходження. У списку передачі значиться як медальйон із зображенням Понятовського (в інвентарній книзі відмічений знаком питання).

На маленькому медальйоні розміром 2×1,5 см – рельєфне погрудне профільне зображення чоловіка у військовому мундирі початку XIX ст. Порівняння із бюстом Йозефа Понятовського, який зберігається у фондовій групі “Скульптура” та у друкованих джерелах¹, підтвердило, що на медальйоні зображений Йозеф Антоній Понятовський (1763–1813) – польський політичний і військовий діяч, племінник останнього польського короля Станіслава Августа Понятовського, генерал, маршал Франції, учасник Польського повстання 1794 р., який у складі наполеонівської армії брав участь у франко-російській війні 1812 р.

Серед культових предметів – 59 хрестів, 25 іконок, підвіска, кліше та фрагмент культового предмета (зірка з хрестом).

Хрести

Із 59 хрестів – 48 металевих, вісім кам'яних, по одному – з кістки, шкіри та дерева з металевим Розп'яттям. Всі вони різні за часом виготовлення та побутування, починаючи з XI–XII ст. і завершуючи початком XX ст.

Металеві хрести виконані у техніці лиття, з рельєфними зображеннями та різноманітним оздобленням. За часом створення їх можна поділити на кілька груп.

До першої групи (**XI–XIII ст.**) належать 28 хрестів. Із них – 12 енкалпіонів (Мт–761а, 762, 763, 764, 765, 767, 768, 769, 773, 774, 776, 778), різних за формою та оздобленням. Одні мають прямокутні закінчення перекладин, інші – з округленими кінцями, доповненими “сльозинками”, деякі оздоблені черню. На лицевих стулках зображення Розп'яття, на зворотних – постаті Богородиці, святого чи хреста.

Відповідно до типології Г. Корзухіної, енкалпіони поділяються на три типи: рельєфні² (Мт–764, 776) (рис. 3), рельєфно-черневі³ (Мт–762, 767, 774, 778) (рис. 4) і черневі⁴ (Мт–761а, 763, 765, 768, 769, 773) (рис. 5).

Решта 15 хрестів – невеликі тільники (Мт–787, 790, 791, 792, 793, 795, 799, 801, 802, 804, 809, 810, 814, 815, 844). Майже всі вони з фігурними, трипелюстковими або кулевидними кінцями та ромбовидними перехрестями. Вирізняються за своєю формою п'ять хрестів, один із них утворений круглими медальйонами, заповненими білою емаллю⁵ (Мт–801). Інші мають прямокутні перехрестя, різні закінчення перекладин та оздоблення⁶ (Мт–792, 802, 814, 844).

До другої групи (**XIV–XVI ст.**) належать вісім хрестів (Мт–766, 770, 775, 777, 781, 783, 784, 788). Окрім одного тільника (Мт–770) та одного напрестольного Розп'яття (Мт–784), усі хрести – наперсні, серед яких один складень (Мт–775) та лицева стулка складня (Мт–766).

Водночас з'являються нові типи хрестів та іконографічні образи, прикладом яких є два двобічні наперсні хрести з відростками на кінцях.

Хрест (Мт–788, рис. 6) – з округленими кінцями. На його чільному боці зображено Розп'яття з чотирма півфігурами предстоячих на кінцях поперечника, на верхньому кінці – Старозавітну Трійцю, на нижньому – Микиту, що б'є біса. На зворотному боці у ромбі зображено ікону Богородиці Знамення, на кінцях – погрудні зображення святих.

Хрест (Мт–783) – із прямокутними рельєфно підкресленими кінцями. На його лицевому боці зображено Розп'яття, на звороті – Богородицю на повен зріст, на верхньому кінці – парні постаті святих, на бокових кінцях – погрудні постаті архангелів.

Двобічні хрести з відростками на нижніх кінцях цікаві тим, що на їх прикладі можна прослідкувати, як із часом енкалпіони, що виходили з ужитку, трансформувалися в їхнє схематичне зображення у вигляді двобічних хрестів із відростками, що імітували шарнірні кріплення стулок. Подібні археологічні хрести датуються XV–XVI ст.⁷

Напрестольне восьмикінцеве **Розп'яття (Мт–784, рис. 7)** грубої відливки, з литою фігурою розп'ятого Ісуса Христа, яка повністю закриває собою центральну частину хреста. Спасителя зображено у хрещатому німбі, у короткій пов'язці на череслах. Його тіло пряме, ноги зігнуті у колінах, обличчя невиразне. Подібні типи хрестів із литою фігурою розп'ятого Ісуса Христа, з'явившись за часів Давньої Русі, продовжували існувати у наступні століття⁸.

1 Encyklopedia Powszechna PWN. – Т. 3. – Warszawa, 1975. – С. 645.

2 Корзухина Г. Ф. О памятниках “корсунского” дела на Руси (по материалам медного литья) // Византийский временник. – Т. XIV (39). – Москва, 1958. – Таб. I; IV, 2, 3; Церква Богородиці Десятинна в Києві. До 1000-ліття освячення / Міжнародний фонд “Відродження”, Національний музей історії України; упорядники В. Павлова, М. Панченко; науковий редактор П. Толочко. – Київ: АртЕк, 1996. – С. 147, 150–153, кат. 3, 4, 8–10.

3 Корзухина Г. Ф. О памятниках “корсунского” дела на Руси... – Таб. III, 2, 3, 4; Церква Богородиці Десятинна в Києві... – С. 147, 150–153, кат. 11.

4 Корзухина Г. Ф. О памятниках “корсунского” дела на Руси... – Таб. III, 3, 5; Церква Богородиці Десятинна в Києві... – С. 147, 150–153, кат. 12, 14.

5 Ханенко Б. И. Древности Русские. Кресты и образки. Собр. Б. И. и В. Н. Ханенко. – Выпуск I. – Киев, 1899. – Таб. VI, рис. 82.

6 Ханенко Б. И. Древности Русские. Кресты и образки. Собр. Б. И. и В. Н. Ханенко. – Выпуск I. – Киев, 1899. – Таб. VI, рис. 81; Остапенко А. А. Христианские древности Рязанской земли XI–XVI вв. (Мелкая пластика). Диссертация на соискание учёной степени кандидата исторических наук. – Т. 2. – Москва, 2015. – С. 198, рис. 10, № 31, кат. 7, рис. 10, № 19 кат. 60; С. 199, рис. 11, № 11, кат. 86, № 12, кат. 84; С. 207, рис. 25, № 3, кат. 246; Даркевич В. П., Пуцко В. Г. Произведения средневековой металлопластики из находок в Старой Рязани (1970–1978). – Советская археология. – 1981. – № 3. – С. 220, рис. 2; № 9 – С. 223, рис. 7, № 2; Церква Богородиці Десятинна в Києві... – С. 150, 152, кат. 15.

7 Даркевич В. П., Пуцко В. Г. Указ. соч. – С. 221, рис. 3, № 7, 8; Ханенко Б. И. Древности Русские. Кресты и образки. Собр. Б. И. и В. Н. Ханенко. – Выпуск II. – Киев, 1900. – Таб. XXVI, рис. 299.

8 Ханенко Б. И. Древности Русские. Кресты и образки. Собр. Б. И. и В. Н. Ханенко. – Выпуск I. – Киев, 1899. – Таб. IV, рис. 54, таб. X, рис. 116; Ханенко Б. И. Древности Русские. Кресты и образки. Собр. Б. И. и В. Н. Ханенко. – Выпуск II. – Киев, 1900. – Таб. XXII,

До третьої групи (XVII–XVIII ст.) належать вісім хрестів, створених в епоху панування художнього стилю бароко, вплив якого позначився й на культових виробках (Мт–780, 786, 789, 794, 797, 798, 803, 805). В оздобленні хрестів зникає суворість та з'являються характерні барокові елементи: примхлива форма, завитки, промені та кульки, що надають декору пишноти. Такі хрести більше нагадують прикраси. Найвиразнішими зразками цього стилю є три наперсні хрести (Мт–786, 797, 798).

Мідний наперсний **хрест (Мт–786)** за формою подібний на розімкнене коло, утворене дуговидними перекладинами з криновидними закінченнями, доповненими двома кульками, з архаїчним зображенням Розп'яття, погрудними постатями предстоячих, зображенням Спаса у нерухомому оглаві та традиційними написами над Розп'яттям та по нижньому краю поперечника.

Хрест (Мт–797, рис. 8) – із білого металу, його форма аналогічна попередньому хресту, кінці оздоблені трьома кульками, навколо перехрестя – віночок із завитків із кульками, у центрі – рельєфне зображення восьмикінцевого хреста з цатою, на кінцях перекладин – монограми у рельєфних аркоподібних клеймах.

Хрест (Мт–798, рис. 9) – із білого металу, двобічний, із килевидно-розширеними кінцями. Навколо перехрестя – віночок із роменями, у центрі – рельєфне зображення Голгофського хреста зі знаряддями тортур, що супроводжується написами. Зворотний бік хреста вкритий написами та рослинним орнаментом, у перехресті – коло, вписане у ромб. Подібні хрести опубліковані у каталозі зібрання Б. та В. Ханенків⁹.

Маленький натільний **хрестик (Мт–805)** розмірами 2,0×1,1 см – барвистий за оздобленням, округлої форми, прикрашений двома зеленими скляними вставками та червоною воскоподібною масою (склад заповнення червоного кольору був визначений під час реставрації).

Чудовим взірцем церковного декоративно-вжиткового мистецтва є напестольне шестикінцеве **Розп'яття (Мт–789, рис. 10)** із литою фігурою Спасителя, позначене впливом реалістичного живопису на пластику художнього литва, характерним для доби ренесансу та бароко. Хрест із коротким заокругленим верхом, із прямокутними перехрестям та кінцями. Поперечна перекладина злегка вигнута донизу. Спаситель зображений у німбі, з довгою пов'язкою на череслах. Його фігура, що майже повністю закриває вертикальну перекладину, злегка вигнута, з реалістично зображеними м'язами тіла, виразними рисами обличчя та м'яко прокресленими складками пов'язки.

Маленький **хрестик** розміром 1,0×1,0 см із білою вставкою у перехресті (**Мт–803**) є оздобленням якогось виробу XVIII–XIX ст.

Четверта група (XIX – початку XX ст.) складається із шести хрестів (Мт–771, 772, 779, 782, 796, 800). Окрім одного напестольного Розп'яття (**Мт–782**) та наперсного хреста (**Мт–771**), решта хрестів натільні.

Цікавим є двобічний **хрестик** із Розп'яттям (**Мт–779, рис. 11**), який можна віднести до символічного типу, в якому іконографія замінена символічними зображеннями. На листоподібних кінцях хреста та на звороті вирізані символи страждань Спасителя: драбина, хрест, гора Голгофа, серце тощо¹⁰.

Виразністю сюжетної композиції вирізняється напестольний **хрест (Мт–782, рис. 12)**, що належить до виробів старообрядців попівської згоди XIX ст. Хрест восьмикінцевий, із рельєфними зображеннями Розп'яття та двох херувимів на верхніх краях поперечника. Над Розп'яттям зображено Господа Саваофа, Духа Святого у вигляді голуба та титло "І. Н. Ц. І." (Ісус Назарянин Цар Іудейський). По периметру поперечника розміщені канонічні написи церковнослов'янським шрифтом. Нижня частина хреста оздоблена лускоподібним орнаментом. На зворотному боці хреста, у верхній частині, розміщений заглибленим шрифтом текст молитви Хресту короткої редакції¹¹.

До мало поширеного типу належить **хрест (Мт–771, рис. 13)** із символічним зображенням Ісуса Христа як Ангела Великої Ради, Великого Архієрея: на тлі хреста розміщена фігура Спасителя в образі янгола з розкритими крилами, який тримає в руках мірило та зеркало. Цей хрест виготовлений за зразками XVI–XVII ст., коли виник цей іконографічний образ¹².

Хрести з каменю, шкіри, кістки та дерева

Кам'яні натільні хрести (Мт–806, 807, 808, 811, 812, 813, 819, 827) переважно датовані XII–XIII ст.¹³, лише два з них (Мт–819, 827) – XIII – початком XIV ст. Наукову атрибуцію цих хрестів виконала наукова співробітниця НМІУ Г. Гончарова.

Шкіряний плетений хрестик (Мт–824) належить до часу Київської Русі (XII–XIII ст.).

Кістяний різьблений натільний хрестик із Розп'яттям (**Мт–820, рис. 14**) латинського типу (XIX – початку XX ст.).

рис. 260.

⁹ Ханенко Б. И. Древности Русские. Кресты и образки. Собр. Б. И. и В. Н. Ханенко. – Выпуск I. – Киев, 1899. – Таб. XV, рис. 158, 159, 162; Ханенко Б. И. Древности Русские. Кресты и образки. Собр. Б. И. и В. Н. Ханенко. – Выпуск II. – Киев, 1900. – Таб. XXXII.

¹⁰ Федоров Ю. А. Образ креста. История и символика православных нагрудных крестов. – Санкт-Петербург, 2000. – С. 19–22.

¹¹ Мироненко Т. І. Колекція старообрядницької мідної пластики Соколова С.П. у збірці НМІУ // Праці Центру пам'яткознавства. – Випуск 31. – Київ, 2017. – С. 140, 141; Лучшева З. А. Старообрядческое медное литье в собрании Государственного музея истории религии: обзор коллекции // Труды Государственного музея истории религии. – Выпуск 1. – Санкт-Петербург: "Акционер" и К°, 2001. – С. 227, 235.

¹² Карпенко Е. В. "Образ литой, старинный..." Медное художественное литье XII–XX ст. из собрания Национального художественного музея Республики Беларусь: каталог; Национальный художественный музей Республики Беларусь. – Минск: Белпринт, 2006. – С. 61 – № 7, 8; Федоров Ю. А. Указ. соч. – С. 17–18, 26; Ханенко Б. И. Древности Русские. Кресты и образки. Собр. Б. И. и В. Н. Ханенко. – Выпуск I. – Киев, 1899. – Таб. XIV, рис. 151.

¹³ Столярова Е. К. Конструктивная классификация крестов // История и эволюция древних вещей. – Москва, 1994. – С. 80–84; Ханенко Б. И. Древности Русские. Кресты и образки / Собр. Б. И. и В. Н. Ханенко. – Выпуск I. – Киев, 1899. – Таб. I; 22, таб. XVII, рис. 177, 178, 180; Церква Богородиці Десятинна в Києві... – С. 150, 152, кат. 16, 18.

Його перекардини імітують зрізані стовбури дерева, у центрі – фігура розп'ятого Христа.

Підвісний дерев'яний хрест (Мт–830, рис. 15) із металевим Розп'яттям латинського типу (кінця XIX – початку XX ст.). Його перекардини виготовлені з круглих брусочків, фарбованих у чорний колір. У центрі хреста – накладні металеві Розп'яття та сувій із написом. На верхньому кінці хреста – металевий наконечник із кільцем для підвішування.

У колекції є три католицькі хрести XIX – початку XX ст.: металевий натільний, двобічний **хрест (Мт–796, рис. 16)** із зображеннями Розп'яття та Богородиці з Немовлям, кістяний різьблений натільний **хрестик (Мт–820)** та підвісний дерев'яний **хрест (Мт–830)** із металевим Розп'яттям. Також є греко-католицький **хрест (Мт–800, рис. 17)** XVIII–XIX ст. – чотирикінцевий, прямолинійний, по периметру оздоблений кульками. На його лицевому боці – Розп'яття, на звороті зображено латинський хрест, обабіч якого – спис і тростина. На кінцях поперечника церковнослов'янським шрифтом зазначена ідеограма Ісуса Христа “ІС ХС”. На верхньому кінці – нерозбірливий напис латинським шрифтом, пошкоджений пробитим отвором.

Ікони

Колекція ікон налічує 25 одиниць: 16 металевих, 6 фініфтяних, по одній – із рогу, каменю та паперу (літографія). Серед іконок – п'ять двобічних (Мт–825, 826, 828, 837, 838) та один складень (Мт–841).

Металеві іконки, крім однієї штапованої (Мт–1139) – литі, з рельєфними зображеннями євангельських сюжетів. За винятком трьох нагрудних (Мт–836, 837, 843) й однієї молитовної (Мт–842), всі іконки натільні.

У групі іконок XI–XIII ст. лише одна **іконка (Мт–829)** – кругла, двобічна, з поясним зображенням святого та розквітлого хреста.

До XIV–XVI ст. зараховані три натільні іконки (Мт–818, 823, 825).

Двобічна кругла **іконка (Мт–825)** з рельєфними парними поясними зображеннями святих, очевидно, перероблена з кінця хреста¹⁴.

Цікавою є маленька натільна **іконка (Мт–823, рис. 18)** розмірами 2,5×1,7 см із рідкісним для натільних та нагрудних іконок сюжетом Благовіщення. Іконка має арочну форму: у кіотному обрамленні розміщені не досить чіткі, швидше схематичні, рельєфні профільні зображення двох постатей: ліворуч – Діва Марія, що сидить із прядивом, праворуч стоїть обернений до неї Архангел Михаїл. Іконки із подібними святковими сюжетами виготовляли на замовлення та пов'язували з певними церковними святами або проханням про якусь життєву допомогу¹⁵.

До XVII–XVIII ст. належать чотири натільні іконки (Мт–816, 821, 822, 826), одна з них – католицька (Мт–826).

Дві іконки – із зображенням Голгофського хреста, обрамленого широкою рамкою з нерозбірливими написами. Одна **ікона (Мт–816)** аркоподібної форми, із зображенням шестикінцевого хреста, друга (Мт–821) – серцевидна, із п'ятикінцевим хрестом¹⁶.

Рідкісним взірцем є кругла **іконка-штамп (Мт–822, рис. 19)** із суцільнолитим вушком, на якій зображено вдавлене невизначене дзеркальне відображення у повний зріст Миколи Чудотворця, який у піднятій руці тримає Євангеліє, а іншою рукою благословляє¹⁷.

Ще одна **іконка (Мт–826, рис. 20)** – католицька натільна, овальна, двобічна (XVI–XVIII ст.) – із зображенням святого Христофора, який несе на плечах Дитину Ісуса. На зворотному боці зображені три об'єднані хрести з кульками на кінцях.

Іконок XIX – початку XX ст. налічується сім одиниць (Мт–828, 836, 837, 841, 842, 843, 1139).

Серед них – литий круглий двобічний **медальйон** із низько рельєфними зображеннями Різдва та Хрещення Христового (Мт–837, рис. 21) та штапований овальний образок із зображенням Козельщанської Божої Матері (Мт–1139).

Натільна двобічна овальна **іконка** із зображенням Розп'яття та Миколи Можайського (Мт–828, рис. 22), можливо, походить із Московської губернії чи м. Можайська, де особливо шанований цей образ Святого. Іконографічний образ Миколи Можайського як оборонця рідної землі від ворогів – із мечем у правій руці та символічним зображенням міста – у лівій, виник під впливом легенди про чудесний порятунок Можайська від ворогів у XIII–XIV ст. і поширився у XVI–XVII ст.¹⁸.

Нагрудна **іконка** із поясним зображенням Ісуса Христа Вседержителя (Мт–843, рис. 23) має п'ятилопатеve завершення та широку рельєфну рамку по краю, орнаментовану рослинним мотивом. Ця іконка виготовлена за іконографією новгородських іконок XIV–XV ст.¹⁹.

До поморського литва за стилем та технікою виконання належать дві старообрядницькі іконки (Мт–836, 842) та складень (Мт–841)²⁰. Виготовлена з червоної міді нагрудна двобічна **іконка (Мт–836)** чіткої відливки із зображенням Спаса Нерукотворного та навкісного хреста обрамлена широкою орнаментальною рамкою²¹. Прикрашена блакитною емаллю

14 Остапенко А. А. Указ. соч. – С. 230, рис. 51. – № 452; С. 231, рис. 52. – № 456, 459, 460.

15 Николаева Т. В. Древнерусская мелкая пластика из камня XI–XV вв. – Москва, 1983. – С. 129, 130, № 312, таб. 55, № 3; Остапенко А. А. Указ. соч. – С. 258, рис. 96. – № 766.

16 Остапенко А. А. Указ. соч. – С. 253, рис. 90. – № 738.

17 Лидов А. М. “Русский бог”. О почитании образа Святого Николая в Древней Руси // *Archeologia Abrahamica* / Редактор-составитель Л. А. Беляев. – Москва, 2009. – С. 135–155.

18 Лидов А. М. Указ. соч. – С. 135–155; Николаева Т. В. Древнерусская мелкая пластика XI–XVI веков. – Москва, 1968. – С. 12.

19 Гнущова С. В. Памятники новгородского медного художественного литья XIV–XVI веков из собрания Музея имени Андрея Рублева // *Памятники культуры. Новые открытия. – Ежегодник за 1990 г.* – Москва, 1992. – С. 369; Карпенко Е. В. Указ. соч. – С. 87. – № 147; Рындина А. С. Древнерусская мелкая пластика XIV–XV вв. – Москва, 1978. – С. 133.

20 Лучшева З. А. Старообрядческое медное литье в собрании Государственного музея истории религии: обзор коллекции // *Труды Государственного музея истории религии.* – Выпуск 1. – Санкт-Петербург: “Акционер” и К°, 2001. – С. 226–231.

21 Карпенко Е. В. Указ. соч. – С. 86, 87. – № 145, 146.

молитовна **ікона** (Мт–842, рис. 24) із поясным зображенням Вседержителя, обрамленого широкою рамкою зі стилізованим рослинним орнаментом. За художньою стилістикою її можна віднести зарахувати до виробів московських майстерень другої половини XIX ст.

Тристулковий **складень із деісусною композицією** (Мт–841, рис. 25) – квадратної форми, у складеному вигляді, з двома відростками-вушками на середнику. На центральній стулці зображено Ісуса Христа Вседержителя, на бічних – Богородицю та Іоанна Хрестителя²².

Іконки з каменю, рогу та паперу, а також із фініфту

Кам'яна іконка XII ст. чорного кольору (Мт–833) – чотирикутна, з рельєфним поясным зображенням святого Миколи Чудотворця. Має значні пошкодження: більша частина правої нижньої половини втрачена.

Рогова іконка (Мт–838, рис. 26) кінця XIX – початку XX ст. – гарної художньої різби, кругла, двобічна з рельєфними зображеннями Тайної вечері та Моління про чашу.

Паперова іконка (Мт–840, рис. 27) овальної форми, у тонкій металевій оправі, з кольоровим літографічним зображенням Ісуса Христа Вседержителя в іконографічному образі Царя царів (кінця XIX – початку XX ст.).

Фініфтяні іконки (образки) (Мт–831, 832, 834, 835, 838, 1141) російського виробництва є зразками ростовської фініфті другої половини XIX – початку XX ст. На це вказує низький художній рівень живопису, розрахованого на масове виробництво. Виняток становить **іконка** (Мт–835) з якісно виконаним зображенням святого євангеліста Луки кінця XVIII – першої половини XIX ст.²³.

Окремо від колекції хрестів та ікон виокремлені такі предмети

Бронзова **підвіска** (Мт–817) XII – початку XIII ст. квадрифольної форми, двобічна, з перегородчастою емаллю. На одному боці зображено птаха, на другому – розквітлий хрест. Квадрифольні підвіски з'явилися наприкінці XII ст. та поширилися у XIII–XIV ст. Ця підвіска за типами зображення могла водночас бути ювелірною прикрасою і культовим предметом²⁴.

Фрагментом культового католицького предмета є **зірка з Розп'яттям та янголами** (Мт–785), яку, за стилем зображення, можна зарахувати до епохи бароко XVII–XVIII ст.

Невелике **кліше серцевидної форми** (Мт–1140, рис. 29) із поясным зображенням Богородиці Оранти (XIX – початок XX ст.) у списку передачі зазначене як матриця. Це кліше слугувало для відтиску заставок чи кінцівок під час оформлення текстів у книгах.

У колекції В. Яницького перебуває значна кількість предметів, прекрасних як у художньому сенсі, так і в історичному. Безумовно, шкода, що місця знахідок речей, особливо археологічних, невідомі.

Під час запису у 1950-х рр. цих предметів до інвентарної книги фонду “Метал”, їх не досліджували, тому атрибуція зазначених вище предметів була проведена нині, під час опрацювання цієї колекції. Було систематизовано культові предмети та виправлено деякі помилки, допущені під час їхнього запису.

Особливість цієї колекції, що надійшла за усним заповітом, полягає у шляхах її надходження до музею. Цю колекцію збирав досвідчений колекціонер, який знав її цінність. Оскільки В. Яницького турбувала доля його колекції та її цілісність, вирушаючи на фронт у червні 1941 р., він віддав свою колекцію на збереження людині, який безумовно довіряв. Його проханням було передати колекцію до музею у випадку, якщо він не повернеться з війни. Цю волю виконала хранителька його колекції О. Роднікова.

Ця стаття є першою розвідкою про колекцію культових предметів В. Яницького, в якій є чимало цікавих речей, які потребують більш поглибленого дослідження.

Автор висловлює вдячність за допомогу під час дослідження предметів із археології співробітникам фондового та експозиційного відділів археології НМІУ Ю. Грицику, Ю. Безкоровайній, М. Остапенку та Л. Дідух, провідному бібліотекару Наукової бібліотеки Інституту археології НАН України В. Павловій.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Винокурова Э. П. Поморские датированные складни // Памятники культуры. Новые открытия. – Ежегодник за 1988 г. – Москва, 1989. – С. 338–345.

Гнущова С. В. Памятники новгородского медного художественного литья XIV–XVI веков из собрания Музея имени Андрея Рублева // Памятники культуры. Новые открытия. – Ежегодник за 1990 г. – Москва, 1992. – С. 364–370.

Даркевич В. П., Пуцко В. Г. Произведения средневековой металлопластики из находок в Старой Рязани (1970–1978). – Советская археология. – 1981. – № 3. – С. 218–232.

22 *Лучшева З. А.* Старобрядческое медное литье в собрании Государственного музея истории религии: обзор коллекции // Труды Государственного музея истории религии. – Выпуск 1. – Санкт-Петербург: “Акционер” и К”, 2001. – С. 235; *Винокурова Э. П.* Поморские датированные складни // Памятники культуры. Новые открытия. – Ежегодник за 1988 г. – Москва, 1989. – С. 341.

23 *Мироненко Т. І.* Ростовська фініфть XVIII – початку XX ст. у збірці музею // Національний музей історії України. Тематичний збірник наук. праць. – Київ, 2011. – С. 165–176; *Сулов І. М.* Ростовская эмаль. – Ярославль, 1959. – С. 20; *Какадий М.* Ростовское финифтяное художество // Антиквариат. Предметы искусства и коллекционирования. – 2006. – № 3 (35). – С. 71–74.

24 *Стрельник М. О.* Емалева бронзова підвіска-оберіг з християнською символікою XII – початку XIII ст. з колекції Національного музею історії України // Софійські читання. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції “Духовний потенціал та історичний контекст християнського мистецтва” (Київ, 28–29 травня 2009 р.). – Київ, 2010. – С. 441–447; *Макарова Т. І.* Перегородчатые эмали Древней Руси. – Москва: Наука, 1975. – С. 88, 95, 97; *Корзухина Г. Ф.* О технике тиснения и перегородчатой эмали в Древней Руси X–XII ст. // Краткие сообщения Института истории материальной культуры. – Выпуск XIII. – Москва, 1946. – С. 53–54.

- Какадий М. Ростовское финифтяное художество // Антиквариат. Предметы искусства и коллекционирования. – 2006. – № 3 (35). – С. 10–15.
- Карпенко Е. В. “Образ литой, старинный ...”. Медное художественное литье XII–XX ст. из собрания Национального художественного музея Республики Беларусь: каталог; Национальный художественный музей Республики Беларусь. – Минск: Белпринт, 2006. – 175 с.
- Корзухина Г. Ф. О памятниках “коруновского” дела на Руси (по материалам медного литья) // Византийский временник. – Т. XIV (39). – Москва, 1958. – С. 129–137.
- Корзухина Г. Ф. О технике тиснения и перегородчатой эмали в Древней Руси X–XII вв. // Краткие сообщения Института истории материальной культуры. – Выпуск XIII. – Москва, 1946. – С. 45–54.
- Лидов А. М. “Русский бог”. О почитании образа Святого Николая в Древней Руси // *Archeologia Abrahamica* / Редактор-составитель Л. А. Беляев. – Москва, 2009. – С. 135–155.
- Лучшева З. А. Старообрядческое медное литье в собрании Государственного музея истории религии: обзор коллекции // Труды Государственного музея истории религии. – Выпуск 1. – Санкт-Петербург: “Акционер” и К°, 2001. – С. 23–33.
- Макарова Т. И. Перегородчатые эмали Древней Руси. – Москва: Наука, 1975. – 133 с.
- Мироненко Т. І. Ростовська фініфт XVIII – початку XX ст. у збірці музею // Національний музей історії України: тематичний збірник наукових праць. – Київ, 2011. – С. 165–176.
- Мироненко Т. І. Колекція старообрядницької міднолітої пластики Соколова С. П. в збірці НМІУ // Праці Центру пам'яткознавства. – Випуск 31. – Київ, 2017. – С. 133–144.
- Николаева Т. В. Древнерусская мелкая пластика XI–XVI веков. – Москва, 1968. – 176 с.
- Николаева Т. В. Древнерусская мелкая пластика из камня XI–XV вв. – Москва, 1983. – 164 с. (Свод археологических источников. – Выпуск Е1–60).
- Остапенко А. А. Христианские древности Рязанской земли XI–XVI вв. (Мелкая пластика). Диссертация на соискание учёной степени кандидата исторических наук. – Т. 2. – Москва, 2015. – 271 с.
- Рындина А. С. Древнерусская мелкая пластика XIV–XV вв. – Москва, 1978. – 192 с.
- Столярова Е. К. Конструктивная классификация крестов // История и эволюция древних вещей. – Москва, 1994. – С. 80–84.
- Стрельник М. О. Емалева бронзова підвіска-оберіг з християнською символікою XII – початку XIII ст. з колекції Національного музею історії України // Софійські читання. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції “Духовний потенціал та історичний контекст християнського мистецтва” (Київ, 28–29 травня 2009 р.). – Київ, 2010. – С. 441–447.
- Суслов И. М. Ростовская эмаль. – Ярославль, 1959. – 45 с.
- Федоров Ю. А. Образ креста. История и символика православных нагрудных крестов. – Санкт-Петербург, 2000. – 32 с.
- Ханенко Б. И. Древности Русские. Кресты и образки / Собр. Б. И. и В. Н. Ханенко. – Выпуск I. – Киев, 1899. – 33 с.
- Ханенко Б. И. Древности Русские. Кресты и образки / Собр. Б. И. и В. Н. Ханенко. – Выпуск II. – Киев, 1900. – 25 с.
- Церква Богородиці Десятинна в Києві. До 1000-ліття освячення / Міжнародний фонд “Відродження”, Національний музей історії України / Упорядники В. Павлова, М. Панченко; науковий редактор П. Толочко. – Київ: АртЕк, 1996. – 224 с.
- Encyklopedia Powszechna PWN. – Т. 3. – Warszawa, 1975. – 796 s.

REFERENCES

- Vinokurova E. P. 1989. Pomorskie datirovannye skladni. *Pamiatniki kultury. Novye otkrytiia. Ezhehodnik za 1988 g.* Moskva, pp. 338–345.
- Gnutova S. V. 1992. Pamiatniki novgorodskogo mednogo khudozhestvennogo litia 14–16 vekov iz sobraniia Muzeia imeni Andreia Rubleva. *Pamiatniki kultury. Novye otkrytiia. Ezhehodnik za 1990 g.* Moskva, pp. 364–370.
- Darkevich V. P., Putsko V. G. 1981. Proizvedeniia srednevekovoi metaloplastiki iz nakhodok v Staroi Riazany (1970–1978). *Sovetskaia arkhelohyia*, no. 3, pp. 218–232.
- Kakadii M. 2006. Rostovskoe finiftianoe khudozhestvo. *Antikvariat. Predmety iskusstva i kollektсионirovaniia*, no. 3 (35), pp. 10–15.
- Karpenko E. V. 2006. Obraz litoi, starinni ... Mednoe khudozhestvennoe litie 12–20 st. iz sobraniia Natsionalnogo khudozhestvennogo muzeia Respubliki Belarus: katalog; Nats. khudozh. muzei Respubliki Belarus. Minsk.
- Korzukhina G. F. 1958. O pamiatnikakh korsunskogo dela na Rusi (po materialam mednogo litia). *Vizantiiskii vremennik*, vol. 14 (39). Moskva, pp. 129–137.
- Korzukhina G. F. 1946. O tekhnike tiseniia y peregorodchatoi emali v Drevnei Rusi 10–12 vv. *Kratkie soobscheniia Instituta istorii materialnoi kultury*, vol. 13. Moskva, pp. 45–54.
- Lidov A. M. 2009. Russkii bog. O pochitanii obraza Sviatogo Nikolaiia v Drevnei Rusi. *Archeologia Abrahamica* (ed.-sost. L. A. Beliaev). Moskva, pp. 135–155 [Elektronnyi resurs]. URL: rusrand.ru/sping/russkij-bog-o-pochitanii-obraza-sv-nikolajav-drevnej-rusi.
- Lusheva Z. A. 2001. Staroobriadcheskoe mednoe litie v sobranii Gosudarstvennogo muzeia istorii religii: obzor kollektсии. *Trudy Gosudarstvennogo muzeia istorii religii*, vol. 1. Sankt-Peterburg, pp. 23–33.
- Makarova T. I. 1975. Peregorodchatye emali Drevnei Rusi. Moskva.
- Myronenko T. I. 2011. Rostovska finift 18 – pochatku 20 st. U zbirtsi muzeiu. *Natsionalnyi muzei istorii Ukrainy Tematychnyi zbirnyk naukovykh prats*. Kyiv, pp. 165–176.
- Myronenko T. I. 2017. Kolektsiia staroobriadnytskoi midnolytoi plastyky Sokolova S. P. v zbirtsi NMIU. *Pratsi Tsentru pamiatkoznavstva*, vol. 31. Kyiv, pp. 133–144.

- Nikolaeva T. V. 1968. Drevnerusskaia melkaia plastika 11–16 vekov. Moskva.
- Nikolaeva T. V. 1983. Drevnerusskaia melkaia plastika iz kamnia 11–15 vv. Moskva (Svod arkeologicheskikh istochnikov, vol. E1–60).
- Ostapenko A. A. 2015. Khristianskie drevnosti Riazanskoi zemli 11–16 vv. (Melkaia plastika). Dissertatsiia na soiskanie uchenoi stepeni kandidata istoricheskikh nauk, vol. 2. Moskva.
- Ryndina A. S. 1978. Drevnerusskaia melkaia plastika 14–15 vv. Moskva.
- Stoliarova E. K. 1994. Konstruktivnaia klasifikatsiia krestov. *Istoriia y evoliutsiia drevnikh veschei*. Moskva, pp. 80–84.
- Strelnyk M. O. 2010. Emaleva bronzova pidviska-oberih z khrystyianskoiu symvolikoiu XII – pochatku XIII st. Z kolektsii Natsionalnoho muzeiu istorii Ukrainy. *Sofiiski chytannia. Materialy V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii Dukhovnyi potentsial ta istorychnyi kontekst khrystyianskoho mystetstva (Kyiv, 28–29 travnia 2009 r.)*. Kyiv, pp. 441–447.
- Suslov I. M. 1959. Rostovskaia emal. Iaroslavl.
- Fedorov Yu. A. 2000. Obraz kresta. Istoriia i simvolika pravoslavnykh nagrudnykh krestov. Sankt-Peterburg.
- Khanenko B. Y. 1899. Drevnosti Russkie. Kresty i obrazki. Sobr. B. Y. i V. N. Khanenko, vol. 1. Kiev.
- Khanenko B. Y. 1900. Drevnosti Russkie. Kresty i obrazki. Sobr. B. Y. i V. N. Khanenko, vol. 2. Kiev.
- Tserkva Bohorodytsi Desiatynna v Kyievi. Do 1000-littia osviachennia. 1996. Mizhnarodnyi fond Vidrozhennia, Natsionalnyi muzei istorii Ukrainy (ed. V. Pavlova, M. Panchenko; nauk. red. P. Tolochko). Kyiv: ArtEk.
- Encyklopedia Powszechna PWN, vol. 3. Warszawa, 1975.

Перелік ілюстрацій:

- Рис. 1.** Фотографія Василя Яницького.
- Рис. 2.** Медальйон із зображенням Йозефа Понятовського.
- Рис. 3.** Енколпійон рельєфного типу. XII ст.
- Рис. 4.** Енколпійон рельєфно-чорного типу. XII ст.
- Рис. 5.** Енколпійон чорного типу. XII – початок XIII ст.
- Рис. 6.** Хрест наперсний. XIV–XVI ст.
- Рис. 7.** Хрест на престольний з литою фігурою Спасителя. XIV–XVI ст.
- Рис. 8.** Хрест наперсний. XVII–XVIII ст.
- Рис. 9.** Хрест наперсний. XVII–XVIII ст.
- Рис. 10.** Хрест на престольний з литою фігурою Спасителя. XVII–XVIII ст.
- Рис. 11.** Хрест натільний символічного типу. XIX – початок XX ст.
- Рис. 12.** Хрест на престольний старообрядницький. XIX – початок XX ст.
- Рис. 13.** Хрест з фігурою Ісуса Христа Ангела Великої Ради. XIX – початок XX ст.
- Рис. 14.** Кістяний натільний хрестик. XIX – початок XX ст.
- Рис. 15.** Підвісний дерев'яний хрест. XIX – початок XX ст.
- Рис. 16.** Хрест натільний католицький. XIX – початок XX ст.
- Рис. 17.** Хрест натільний греко-католицький. XVIII–XIX ст.
- Рис. 18.** Іконка натільна “Благовіщення”. XIV–XVI ст.
- Рис. 19.** Іконка-штамп натільна “Микола Чудотворець”. ХУVII–XVIII ст.
- Рис. 20.** Іконка натільна католицька “Святий Христофор з Дитиною Ісусом”. XVI–XVIII ст.
- Рис. 21.** Медальйон із зображеннями Різдва та Хрещення Христового. XIX – початок XX ст.
- Рис. 22.** Іконка натільна із зображеннями Розп'яття та Миколи Можайського. XIX – початок XX ст.
- Рис. 23.** Іконка наперсна “Спас Вседержитель”. XIX – початок XX ст.
- Рис. 24.** Ікона молитовна “Спас Вседержитель”. XIX – початок XX ст.
- Рис. 25.** Складень тристулковий із деісусною композицією. XIX – початок XX ст.
- Рис. 26.** Іконка рогова із зображеннями Тайної вечері та Моління про чашу. XIX – початок XX ст.
- Рис. 27.** Іконка з літографічним зображенням Вседержителя Царя царів. XIX – початок XX ст.
- Рис. 28.** Образки фініфтяні: “Богородиця Казанська” та “Успіння Пресвятої Богородиці”. Друга половина XIX – початок XX ст.
- Рис. 29.** Кліше із зображенням Богородиці Оранти. XIX – початок XX ст.

Рис. 1, 2, 3

Рис. 4, 5

Рис. 6, 7

Рис. 8, 9

Рис. 10, 11

Рис. 12, 13, 14, 15

Рис. 16, 17

Рис. 18, 19, 20

Рис. 21, 22

Рис. 23, 24

Рис. 25, 26

Рис. 27

Рис. 28, 29